

EEN LACH VAN BEVRIJDING

Preek, gehouden voor de Remonstrantse Gemeente Eindhoven op 25 augustus 2019

Schriftteksten: Genesis 17, 15-22; Genesis 18, 1-15; Genesis 21, 1-7

Inleiding

In de bijbelteksten van vandaag wordt royaal gelachen. Dat spreekt niet vanzelf. Tussen religie en humor bestaat immers een haat-liefde-verhouding. Ze staan in elk geval nogal tweeslachtig tegenover elkaar. Nu is dit begrijpelijk. Religie - en levensbeschouwing in het algemeen - gaat over belangrijke vragen. Over datgene wat waardevol en zinvol is, over het ware, het goede en het schone. Religie gaat over de vraag hoe het uiteindelijk met ons mensen afloopt, met ieder van ons afzonderlijk en met de mensheid als geheel. Dat is een serieuze vraag die ook een serieuze omgang verdient. Luchtigheid is dan misplaatst. En humor kan snel in de sfeer van die luchtigheid terecht komen. Vooral in zijn ironische gedaante is humor een riskante zaak: cynisme tegenover het leven en onverschilligheid jegens de gevoelens van anderen liggen dan op de loer.

Maar.... Juist omdat levensbeschouwing of religie gaat over het uiteindelijke perspectief op het leven, over datgene wat ons ultiem ter harte moet gaan, over waarde en betekenis: juist daarom maakt zij heel veel ook relatief. Datgene waarover we ons dagelijks zorgen maken, blijkt die moeite niet waard. We lachen om alle drukte in het leven van alledag.

Levensbeschouwing stelt zich op het standpunt van een bergbeklimmer die haar of zijn doel heeft bereikt en op de top staat – en van daaruit terugkijkt. Vanuit dat perspectief gezien, zijn de rotsen en hellingen waarmee zij onderweg heeft gevochten klein en onschuldig. In elk geval zijn ze overkomelijk gebleken. Religie of levensbeschouwing bieden, ja: zijn een relativerend perspectief. Ze zijn humoristisch, juist vanwege hun ernst. Daarom kan er worden gelachen. Dat gebeurt in de verhalen die we gaan lezen. Ik wil onszelf nodigen om er eens goed voor te gaan zitten en te beseffen, dat deze verhalen pas goed gaan spreken als we ze niet al te letterlijk nemen. We moeten ze met een korreltje zout nemen. Alleen dan nemen we ze serieus.

Preek

In geloof en levensbeschouwing zijn ernst en humor met elkaar verstrengeld. Daarom is ook de Bijbel een humoristisch boek. Het is immers het verhaal van mensen, die door het dal van ellende zijn gegaan, maar de overkant en de top hebben bereikt. Ze lachen om datgene wat ze hebben overwonnen. Ze trekken als het ware een lange neus naar alles wat hun onderweg dwarsboomde en op die hielen zat. Ze lachen om de Egyptische legers, de Babylonische bezetters en de Romeinse geheime dienst. Ze lachen om hun dwanggedachten en obsessies, datgene wat 'bezetenheid' of 'zonde' wordt genoemd. Ze lachen uiteindelijk om de dood... Hoe onvoorstelbaar ook. Uiteindelijk overwint het Leven en de Liefde. De Liefde, die sterk is als de dood en die ons overal doorheen sleept, zoals het Hooglied zingt en Paulus bezweert. En zo brengt de Bijbel ons een bevrijde en bevrijdende lach op de lippen.

In de verhalenreeks die we vandaag hebben gelezen, komt het woord lachen meermaals uitdrukkelijk voor. Het is de reeks rond de geboorte van Isaak, Jitschak in het Hebreeuws. De naam van deze zoon van Sara en Abraham bevat het Hebreeuwse woord voor lachen. Je zou hem kunnen vertalen met 'God heeft mij doen lachen'. Als zijn geboorte wordt aangekondigd en als hij is geboren, moeten zijn ouders dan ook toevallig lachen, zo wordt ons verteld.

Daarom kunnen deze verhalen worden gelezen als volksverhalen, die de naam Isaak wil verklaren. Dit soort verhalen komen wel vaker voor – overigens ook buiten de Bijbel, bijvoorbeeld om plaatsnamen te verklaren. Maar het is in dit geval meer dan stukje folklore. Als er wordt gelachen in Genesis, zit daar een wereld achter.

Het eerste verhaal dat we hebben gelezen en gehoord moeten we verstaan vanuit zijn context, vanuit de grotere samenhang waarin het staat. En die grotere samenhang is het verbond van de Levende met Abraham – die inmiddels tegen de honderd loopt - en de belofte dat Abraham een groot nageslacht zal hebben. Onderdeel van dit verbond en deze belofte is de besnijdenis. Alle nazaten van Abraham zullen, ten teken van het verbond, hun voorhuid moeten opgeven. De mannen uiteraard. Blijkbaar tellen vooral de mannen als het om Abrahams nageslacht gaat en om het verbond. De bijbel is nu eenmaal een mannenwereld.

Voor een nageslacht is echter behalve een man ook een vrouw nodig. God zelf komt daarom in zijn verbondsbesprekingen met Abraham te spreken over Sarai, Abrahams hoofd-echtgenote. Uit eerdere hoofdstukken weten we, dat Sarai lijdt onder het feit dat ze geen kinderen ter wereld kan brengen en dat zij concurrentie ondervindt van de bijvrouwen of slavinnen van Abraham. Een nogal vernederende situatie. De voor de hand liggende en gebruikelijke uitleg hiervan is altijd geweest, dat Sarai zogenaamd onvruchtbaar was – een nogal kwetsende wijze van formuleren...

... en ook wat eenzijdig en gemakzuchtig. Het is immers niet uit te sluiten dat de verklaring voor het kinderloze huwelijk ergens anders ligt. Doet Abraham wel echt moeite? Wat minder eufemistisch uitgedrukt: bedrijft hij wel oprecht de liefde met zijn vrouw? Of maakt hij misschien wat al te dankbaar gebruik van zijn voorrecht, om als man over meerdere vrouwen te beschikken - en dus wat kieskeuriger te zijn? Zeker naarmate zijn vrouw en hij ouder worden, is de verleiding daartoe groter.

Hoe dan ook: nadat God Abraham een groot nageslacht heeft beloofd en de besnijdenis heeft ingevoerd, introduceert hij Sarai in het gesprek – om haar vervolgens tot aartsmoeder uit te roepen. God introduceert Sarai echter op een bijzondere manier. Hij draait er eerst wat omheen. Hij begint over de naam van Sarai. De Levende wil die naam veranderen. Ze heet voortaan geen Sarai meer, maar Sara – zoals haar man zelf eerder werd omgedoopt van Abram tot Abraham. De betekenis van deze naamsverandering is niet helemaal duidelijk, maar het lijkt erop dat ze ook iets te maken heeft met respect. Het zou kunnen zijn, dat de naam Sarai een wat neerbuigende en kleinerende bijklank heeft. Sara is echter een naam die ontzag inboezemt. Hij betekent zoiets als 'vorstin'. 'Saartje' heet voortaan 'Saar', zegt God. Nog preciezer staat daar: 'Jij moet haar voortaan zo noemen!' Het is ook een bevel.

Dit gezegd hebbende stelt de Levende Abraham in het vooruitzicht dat Sara een zoon zal krijgen, die het begin zal zijn van dat rijke nageslacht. Nu is Abraham niet iemand die zich gemakkelijk gewonnen geeft. Dat zal God nog vaker ondervinden. Abraham is een beetje eigenwijs. Wat wil je ook met zo'n nomadenstamhoofd. Dat zijn mannetjesputters die zich niet de kaas van het brood laten eten. Abraham buigt diep, maar grinnikt. 'Ja ja, die oude Sara en ik! Kinderen krijgen! Geloof je het zelf, God? Laat me niet lachen.' En hij probeert van onderwerp te veranderen. Heeft hij bij zijn bijvrouw Hagar niet een andere stamhouder verwekt? 'Laten we het daar eens over hebben, God.' Maar God laat zich niet van de wijs brengen. 'Over Ismael hebben we het nog wel: maar onthoud nu maar goed, dat Sara en jij een kind zullen krijgen. Je hebt een jaar de tijd!'

Interessant is natuurlijk de vraag, waarom Abraham hier eigenlijk moest lachen. En op welke manier hij heeft gelachen. Lacht hij om Gods naïviteit? Of lacht hij een beetje als een boer die kiespijn heeft. Hij heeft het toch prima voor elkaar met die mooie, aantrekkelijke slavin Hagar? Moet hij dan per se ...?

Laten we eens van perspectief veranderen en in de huid kruipen van Sara. Misschien wordt dan ook duidelijk wat de lach van Abraham betekent. Want Sara lacht ook. Ze lacht in haar vuistje. En het tweede verhaal gaat over de manier waarop God haar aan het lachen brengt.

Op een dag zit Abraham voor zijn tent. Misschien zit hij na te mijmeren over dat pijnlijk verlopen gesprek, dat hij met God onlangs voerde. Dan krijgt hij onverwacht bezoek. En Hij zet zijn personeel, en daarmee ook Sara aan het werk, Sara, die terstond in de tent aan de slag gaat en het eten voorbereidt.

Maar tenten zijn gehorig. Sara kan het gesprek tussen haar man en de gasten woordelijk volgen. Sara schuift het tentdoek opzij en gluurt naar buiten. Nu ziet ze, dat het om hoog bezoek gaat. Abraham is zelfs opgestaan en staat op zijn wankele oude benen een beetje te trillen. De gasten zijn opnieuw God zelf, maar nu met meer machtsvertoon (hij is zelfs met zijn drieën). Het lijkt wel of God is gekomen om te controleren, of Abraham het de laatste keer wel goed heeft begrepen. 'Waar is Sara?' – zo luidt zijn eerste vraag. Heeft zij de plaats die haar toekomt? Aan de zijde van haar echtgenoot? Of zit ze nog steeds ergens ver weggestopt, terwijl Abraham het zogenaamd gezellig heeft met één van zijn jonge slavinnen? En dan hoort Sara hoe de Schepper aan Abraham opnieuw de belofte doet, dat Sara en hij alsnog een kind zullen krijgen – als hij maar wil. De belofte heeft ook het karakter van de spreekwoordelijke schop onder de kont.

Nu is het haar beurt om een beetje te lachen. Abraham en zij? Die allang niet meer met elkaar naar bed gaan? Abraham die haar niet meer ziet staan als het om de erotiek gaat – en die eigenlijk zelf ook niet meer tot zo heel veel in staat is? Dat zou te mooi zijn om waar te zijn. Sara's glimlach is een glimlach van hoopvolle twijfel of aarzelende hoop. Niet alleen de hoop, dat ze alsnog een kind zal krijgen, maar ook en vooral de hoop dat haar man haar weer zal zien staan. Niet alleen de hoop, dat ze zogenaamd weer 'vruchtbaar' wordt, maar ook de hoop dat haar man haar weer aantrekkelijk gaat vinden. Vaak wordt het desbetreffende vers een beetje verhuld vertaald, maar het staat er relatief onomwonden: "Zal ik, als zogenaamd verlepte vrouw, nog lust ondervinden? En mijn man is ook niet meer echt de jongste!"

Sara luistert verder en gelooft haar oren niet, maar ze hoort het toch echt goed. Ze hoort hoe God Abraham nogmaals herinnert aan zijn plicht als echtgenoot. En haar glimlach wordt breder als ze Abraham hoort tegensputteren. Zou het wonder dan echt gebeuren? Dat Abraham haar nog ter wille is? Dat hij haar in haar waardigheid en verlangens serieus neemt? Dat hij de liefde met haar bedrijft? En haar glimlach wordt steeds breder - totdat ze moet proesten.

En dat heeft God gehoord. Hij kijkt op van zijn gesprek met Abraham, kijkt in haar richting en recht in haar ogen, die door de kier van de tent turen. 'Heb je gelachen, Sara?' Sara voelt zich betrap en probeert haar lachen te onderdrukken. 'Ik, Heer? Ik zou niet durven.' En dan geeft God haar, zonder dat Abraham het ziet, een knipoog en spreekt haar gespeeld streng toe: 'Ik dacht het wel!' En ook de Heer van Hemel en Aarde kan een glimlach van verstandhouding nauwelijks onderdrukken. En Sara vlucht haar tent weer in. En huilt, schatert en juicht tegelijk. De liefde tussen Abraham en Sara zal weer bloeien.

Sterk als de dood is de liefde, staat in het Hooglied. De liefde zal altijd overwinnen. Dat stelt al het andere in een relativerend daglicht. Of we het willen of niet: het brengt een bevrijdende lach op onze lippen.

Amen